

Оценка на влиянието на ОСП върху доходността на пчелните стопанства в България

Ас. д-р Хайк Гарабедян

Аграрен университет – Пловдив

E-mail: Haik.t.garabedian@gmail.com

Резюме

Благоприятните природо-климатични условия са един от важните фактори за постигането на конкурентоспособност на сектора. Благодарение на влиянието на ОСП през последните години България се превърна в лидер на производството и износа на мед като член на ЕС. Това доказва, че благоприятните природо-климатични условия са само предпоставка за успешно развитие на сектора. Целта на изследването е да се анализира ролята на ОСП в управлението и развитието на пчеларския сектор.

Ключови думи: ОСП; пчелен мед; пчеларски сектор; мерки по Националната програма; пчели

Assessing the impact of the CAP on the profitability of bee farms in Bulgaria

Assistant professor Haik Garabedian, PhD

Agricultural University – Plovdiv

E-mail: Haik.t.garabedian@gmail.com

Citation: Garabedian, H. (2023). Assessing the impact of the CAP on the profitability of bee farms in Bulgaria. *Bulgarian Journal of Agricultural Economics and Management*, 68(2), 3-11 (Bg).

Abstract

Favorable natural and climatic conditions are one of the important factors for achieving competitiveness in the sector. Thanks to the influence of the CAP, Bulgaria has become a leader in honey production and exports as an EU member in recent years. This proves that favorable natural and climatic conditions are only a prerequisite for the successful development of the sector. The aim of the study is to analyze the role of CAP in the management and development of the beekeeping sector.

Key words: Common Agricultural Policy; bee honey; bee sector; National Program Policy Measures; bee

Въведение

Пчеларите от България и ЕС се изправят пред много предизвикателства, за да запазят своите пчелни кошери и да поддържат производството на пчелен мед. Нарастващите разходи, сериозната конкуренция в лицето на евтиния пчелен мед, внасян от трети държави, загубите на пчелни колонии, болестите, аг-

ресорите в пчелните кошери, съчетани с влошаващата се среда за фуражните култури, са фактори, които оказват натиск върху сектора (Копривленски, 2015).

Общата селскостопанска политика (ОСП) предоставя различни инструменти за подпомагане на сектора на пчеларството и за намаляване на отрицателното въздействие, което някои селскостопански дейности може

да имат върху опитомените опрашители. ЕС предоставя пряко подпомагане за сектора на пчеларството от 1997 г. Поредица пазарни разпоредби дават възможност на държавите членки да изготвят национални програми за техния сектор на пчеларството. С тези програми се цели подобряване на общите условия за производство и предлагане на пазара на пчелни продукти, които включват не само пчелен мед, но също така пчелно млечице, пчелен прашец, прополис (пчелен клей) или пчелен восък. Програмите получават съфинансиране от Европейския съюз в размер на 50% и продължават три години.

През последните 10–15 години пчелите по света започнаха да изчезват. Появи се и терминът – синдром на празния кошер (Симидчиев, 1985; Войтех, 1990). Цели пчелни семейства напускат кошерите си, а причините са свързани с вируси, паразити и червеи. Най-големият проблем в наши дни е използването на различни отрови – инсектициди и пестициди в земеделието, най-вече при отглеждането на жито, царевица и слънчоглед. Учени смятат, че клас инсектицид, наречен неоникотиноид, е виновен в голяма степен (Кирилов, 2020). Този невротоксин се използва за унищожаването на вредители по растенията. Той засяга и централната нервна система на пчелите, когато те консумират заразен с него нектар. Щом този нектар бъде отнесен в кошерите, всички пчели в тях също могат да бъдат засегнати. Това от своя страна довежда до масово объркване и дезориентация (Кирилов, 2020).

Целта на настоящото изследване е да се установи влиянието на ОСП върху доходността на пчелните стопанства в България.

Специфични инструменти за интервенция на пчеларството

Интервенциите в сектора протичат в следната логическа последователност при планиране, прилагане и оценка на интервенционната политика:

1. За всяка специфична цел държавите членки избират в своите стратегически пла-

нове по ОСП една или повече от следните видове интервенции в сектора на пчеларството:

а) техническа помощ за пчелари и пчеларски организации;

б) действия за борба срещу агресорите и болестите в кошера, особено срещу вароатозата;

в) действия за рационализиране на подвижното пчеларство;

г) действия за подпомагане на лабораториите за анализ на пчелните продукти;

д) подновяване на пчелните кошери в Съюза;

е) сътрудничество със специализирани органи за изпълнението на изследователски програми в областта на пчеларството и пчелните продукти;

ж) действия за мониторинг на пазара;

з) действия за повишаване качеството на продукта.

2. Държавите членки обосновават в стратегическите си планове по ОСП своя избор на специфични цели и видове интервенции. Те определят действията си в рамките на избраните видове интервенции.

3. Държавите членки посочват в своите стратегически планове по ОСП финансирането, предоставяно от тях за видовете интервенции, избрани в стратегическите им планове по ОСП.

4. Финансовата помощ от Съюза за интервенциите не надвишава 50% от разходите. Останалата част от разходите се поемат от държавите членки.

5. При изготвянето на своите стратегически планове по ОСП държавите членки се консултират с представители на пчеларските организации.

6. Държавите членки уведомяват ежегодното Комисията за броя на пчелните кошери на тяхната територия.¹

¹ Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на правила за подпомагане за стратегическите планове, които трябва да бъдат изготвени от държавите членки по линия на Общата селскостопанска политика (стратегическите планове по ОСП) и финансирани от Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ) и от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР), и за отмяна на Регламент (ЕС) № 1305/2013 на Европейския парламент, и на Съвета, и Регламент (ЕС) № 1307/2013 на Европейския парламент и на Съвета, чл. 48., чл. 49.

Националната програма по пчеларство за периода 2017–2019 г. е одобрена от Европейската комисия с Решение за изпълнение (ЕС) 2016/1102, като общият ѝ бюджет възлиза на приблизително 14,28 млн. лева, от които 50 на сто са осигурени от ЕС и 50% – от националния бюджет. За 2017 г. е осигурен бюджет в размер на 4 758 590 лева, за 2018 година финансовият ресурс е 4 758 594 лева, а за 2019 година – 4 758 590 лева.

Мерки Б, Г и Д от Националната програма по пчеларство 2017–2019 г. включват дейности за борба срещу вароатозата, за извършване на лабораторен анализ на меда и закупуване на кошери, пчелни семейства и майки.

По Мярка А кандидатите са подпомагани при закупуването на дребен пчеларски инвентар, докато мярка В е насочена към подвижното пчеларство.

По Мярка Е се финансират проучвания на университети, висши училища, научни институти и научни организации в областта на пчеларството.

Основната цел на Програмата е подобряване на условията за производство и търговия с пчелния мед и пчелните продукти, повишаване ефективността на производството, качеството и конкурентоспособността на българския пчелен мед и пчелни продукти, опазване на пчелната популация, устойчивото ѝ развитие, осигуряване на по-добра заетост и по-високи доходи на пчеларите.

Националната програма по пчеларство (НПП) за периода 2020–2022 г. е съобразена с изискванията на Регламент (ЕС) № 1308/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17.12.2013 г. за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти. НПП за новия тригодишен период 2020–2022 г. е одобрена от ЕК на 12.06.2019 г., като е определен следният бюджет: 2020 г. – 6 399 307 лева, 2021 г. – 6 400 203 лева, 2022 г. – 6 3999 02 лева.

Мерки по Националната програма по пчеларство

Мярка А – „Техническа помощ за пчелари и сдружения на пчелари“, за дейностите: а)

подпомагане на закупуването на техническо оборудване при първичния добив и обработка на пчелни продукти“; б) обмен на знания и добри технологични практики за отглеждане на пчелните семейства; в) популяризиране на българските пчелни продукти чрез организиране на базари, в които участват местни пчелари.

Мярка Б – „Борба срещу агресорите и болестите в кошера, особено срещу вароатозата“, за дейностите: а) закупуване на ветеринарномедицински продукти (ВМП) срещу вароатоза; б) изследване за резистентност на *Varroa destructor* към ВМП, разрешени за употреба за борба с вароатозата; в) изследване на пчелните семейства за наличие на нозематоза и нейното разпространение на територията на страната.

Мярка В – „Рационализиране на подвижното пчеларство“, за дейностите: а) подпомагане закупуването на нов прикачен инвентар за подвижно пчеларство (ремаркета, платформи); б) възстановяване на разходите за подвижно пчеларство за придвижване на пчелните семейства.

Мярка Г – „Мерки за подпомагане на лабораториите за анализ на пчелните продукти“, за дейностите: а) физикохимичен анализ на пчелния мед; б) изследване на проби от хранителните запаси на пчелните семейства (мед, прашец) за остатъчни количества вещества от пестициди над пределните норми.

Мярка Д – „Мерки за подкрепа на подновяването на пчелните кошери в Европейския съюз“, за дейностите: а) закупуване на различни системи нови кошери за подмяна на стари негодни кошери и/или за увеличение на пчелина; б) поддържане или увеличаване броя на пчелните семейства; в) закупуване на пчелни майки.

Мярка Е – „Сътрудничество със специализирани органи за осъществяването на практика на приложените изследователски програми в областта на пчеларството и пчелните продукти“, за дейностите: а) инвентаризация на медоносната растителност в страната; б) криоконсервация на семенна течност от тър-

теи (миксиране на семенна течност); в) мониторинг на остатъци от пестициди в пчели от райони с интензивно земеделие.

Материали и методи

Методика за оценка на влиянието на ОСП върху доходността на стопанствата

Използва се системен подход при оценката на приноса на субсидиите върху конкурентоспособността на стопанствата. Използваните показатели се групират в две категории – (1) показатели, оценяващи входа на системата, а именно равнище на субсидиране на производството в стопанството и (2) показатели, оценяващи изхода на системата – това е конкурентоспособността на стопанството. Към първата група показатели принадлежат следните: размер на получените СЕПП плащания, агроекологични плащания, плащания по НАТУРА 2000, плащания за необлагодетелствани райони и субсидии за инвестиции. Втората група показатели включва: (1) брутен марж (Nikolov et al., 2012); (2) нетен доход от дейността; (3) рентабилност на платените субсидии (отношение между получените субсидии и получената брутна продукция).

Чрез регресионен анализ се търсят отговори на следните въпроси, касаещи пчеларските ферми. По дефиниция пчеларска ферма е стопанство, в което над 50% от продукцията

са пчелни изделия – мед, пчелен прашец, пчелни пити, прополис:

Какво по сила е влиянието на субсидиите върху конкурентоспособността на пчеларските ферми?

Каква е връзката между получените субсидии и постигнатата конкурентоспособност на пчеларските ферми?

Дали повишаването на субсидиите води до повишаване на конкурентоспособността на пчеларските ферми?

Каква е чувствителността на конкурентоспособността на пчеларските ферми към промени в нивата на субсидиране?

В регресионния модел размерът на получените субсидии се определя като факториален показател. За резултативни показатели в модела се използват следните три индикатора – брутен марж, нетен доход и рентабилност на платените субсидии (виж табл. 1).

За конструиране на регресионния модел и неговия анализ се използват данни от системата за земеделска счетоводна информация (СЗСИ). Според бюлетина на СЗСИ (бюлетин 269/02.2016) данните, които се публикуват, са средни резултати. При изчисляване на резултатите се използва специална система за претегляне. Тя се основава на принципа на „свободно разширение”: тегло, изчислено за пчеларските ферми, се отнася за всички пчеларски стопанства от страната (коэффициент на екстраполация). Индивидуалното

Таблица 1. Регресионен модел за оценка на влиянието на ОСП върху доходността на пчеларските стопанства

Table 1. Regression model for assessing the impact of CAP on the profitability of beekeeping farms

Вид изследвана връзка/Type of relevance	Факториален показател/ Factor	Резултативен показател/ Result
Влияние на размера на получените субсидии върху брутния марж/Impact of the number of subsidies received on the gross margin	Получени субсидии (лв.)/ Received subsidies (in BGN)	Брутен марж (лв.)/ Gross margin (in BGN)
Влияние на размера на получените субсидии върху нетния доход/Impact of the amount of subsidies received on net income	Получени субсидии (лв.)/ Received subsidies (in BGN)	Нетен доход от дейността (лв.)/Net income in BGN
Влияние на размера на получените субсидии върху рентабилността на субсидиите/Impact of the amount of subsidies received on the return on subsidies	Получени субсидии (лв.)/ Received subsidies (in BGN)	Рентабилност на субсидиите/ Return of subsidies

Източник:/Source: Собствена./Personal Case Study.

тегло е равно на съотношението между броя на пчеларските стопанства на една и съща страна (район по СЗСИ x тип специализация x икономически размер) в полето на наблюдение и в извадката. Представителната извадка на СЗСИ за 2013 година включва 1950 пчеларски стопанства с пазарна насоченост, подбрани на база тяхната специализация и икономически размер.

Методика за организиране на анкетното проучване и SWOT-анализа

Анкетно проучване. С цел събиране на нужната информация, за изчисляване на горепосочените показатели се залага на изпълнението на следните проучвателни дейности (виж табл. 2):

- подготовка на анкетна карта за проучване на състоянието и нуждите на малките пчеларски ферми;
- провеждане на анкетно проучване и на фокус групи от пчеларския сектор в България през периода 4 март 2020–31 април 2020 г.;
- провеждане на анкетно проучване и организиране на фокус групи от пчеларски ферми в Пловдив (04.03.2020–17.03.2020 г.), Стара Загора (01.05.2020–14.05.2020 г.) и Асеновград (14.05.2020–30.05.2020 г.), Смолян (01.06.2020–07.06.2020 г.);
- обработка на първични данни от анкетни карти и фокус групи, както и изграждане на база от данни (04.03.2020–10.06.2020 г.);

- извършване на анализ на силните и слабите страни, възможностите и заплахите за развитието на пчеларските ферми в България (11.06.2020–15.06.2020 г.);

- идентифициране на основните потребности за повишаване на конкурентоспособността на пчеларските стопанства в бъдеще (15.07–18.07.2020 г.);

- идентифициране на специфичните нужди, свързани с реструктуриране на селскостопански сектори, характеризиращи се с голям брой пчеларски стопанства (15.08.2020–20.08.2020 г.).

Като източник за формиране на извадката е използвана базата данни на Дирекция „Развитие на селските райони“ и Дирекция „Компенсаторни мерки“ към МЗХГ – София. Получената генерална съвкупност се състои от 10 542 организации, които отговарят на критериите, определящи ги като малки земеделски стопанства (МЗС) на територията на страната. При формирането на извадката е използван методът на простата случайна извадка, като съставлящите я единици са излъчени чрез безвъзвратен подбор. Обемът на извадката е от 31 анкетираните пчеларски ферми.

Резултати и обсъждане

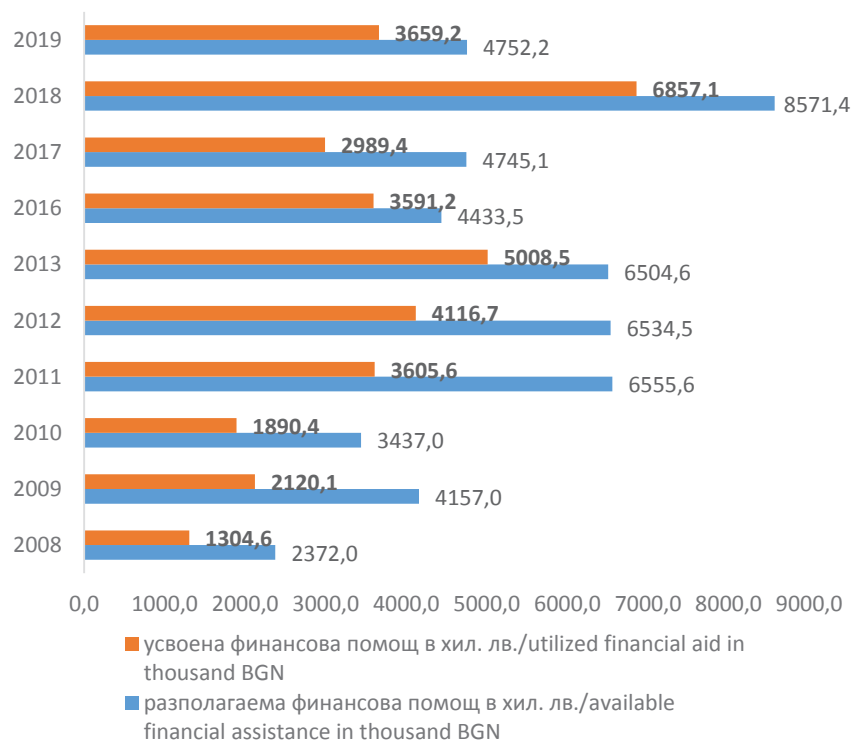
Ефекти от приложението на ОСП

На фигура 1 е поместена информацията относно разполагаемата финансова помощ,

Таблица 2. Планиран брой на анкетираните стопанства по райони и размер на фокус групата
Table 2. Planned number of surveyed farms by region and focus group size

Област	Брой/Number of involved people	Период на анкетиране/Period
Пловдив/Plovdiv	15	04.03.2020-17.03.2020
Стара Загора/Stara Zagora	5	01.05.2020-14.05.2020
Асеновград/Asenovgrad	5	14.05.2020-30.05.2020
Пазарджик/Pazardjik	16	01.06.2020-07.06.2020
Общо:/Total:	31	
Фокус група 1 (Пловдив)/Focus group 1	45	08.10.2020
Фокус група 2 (Асеновград)/Focus group 2	24	05.12.2020
Общо:/Total:	69	

Източник:/Source: Собствена./Personal Case Study.

Фиг. 1. Разполагаема и усвоена финансова помощ в рамките на Националната програма за развитие на пчеларството по години (в периода 2008–2020 г.)

Fig. 1. Available and utilized financial assistance within the framework of the National Program for the development of beekeeping by years (in the period 2008–2020)

Източник: Собствени изчисления на база данни от публикуваните отчети на „Държавен фонд земеделие“ – 2010, 2012, 2014, 2018, 2020 г., и данни на Програмата за развитие на пчеларството – 2008–2010, 2011–2013, 2017–2019 г.

Source: Own calculations of a database from the published reports of the “State Agriculture Fund” – 2010, 2012, 2014, 2018, 2020, and data of the Beekeeping Development Program – 2008–2010, 2011–2013, 2017–2019.

предназначена за развитието на сектора през годините. Данните сочат, че разполагаемата финансова помощ от 2,37 млн. лв. през 2008 г. се увеличава значително и достига максимален размер от 8,57 млн. лв. през 2018 г. Това доказва, че страната разпознава пчеларския сектор като стратегически важен за развитието на земеделието и през годините се стреми да привлече повече инвестиции в сектора, като увеличава почти 3 пъти разполагаемата финансова помощ. Степента на усвояване на финансовата помощ през годините също нараства, като от 1,3 млн. лв. през 2008 г. достига максимална стойност от 6,86 млн. лв. през 2018 г. Националната програма за развитие на пчеларството през годините става един от най-успешните финансови механизми за под-

помагане на българското земеделие. Пчеларството се сочи като успешен пример за привличането на млади и нови предприемачи в земеделския сектор. Въпреки това, нивата на усвояване на финансовата помощ не са задоволителни. На фиг. 1 е дадена информация и за степента на усвояване на предвидената финансова помощ в рамките на Програмата.

В настоящите условия на ОСП пчелните стопанства у нас определят следните пречки за повишаване на конкурентоспособността на отрасъла – органичен достъп до някои производствени ресурси и високи производствени разходи; недостатъчен оборотен капитал; ограничен достъп до пазара; конкурентният внос на пчелни продукти от Китай; често променящата се нормативна уредба; лип-

сата на достатъчно опит в управлението на проектите, финансирани по отделните мерки на Програмата. Едни от основните фактори за повишаване на конкурентоспособността и по-добрия достъп до пазара е увеличаването на производствения капацитет на пчелните ферми, както и ускоряване на процеса на диверсификация в посока производство и продажба на пчелни продукти с по-висока добавена стойност.

В резултат от усвоената финансова помощ пчелните стопанства в по-голямата си част са се специализирали в производството на пчелен мед. Това се доказва от факта, че през последните години България се определя като основен производител и износител на пчелен мед на европейския пазар. Основният продукт, който страната налага на международния пазар, е полифлорният мед, който е с ниска добавена стойност и се търгува в ниските ценови сегменти.

Оценка на влиянието на субсидиите върху доходността на стопанствата

Анализът на подпомагането на стопанствата чрез субсидиране на техните разходи се осъществява чрез приложението на метода регресионен анализ. В регресионния модел размерът на получените субсидии се определя като факториален показател. За резултативни показатели в модела се използват следните три индикатора – брутен марж, нетен доход и рентабилност на платените субсидии

В табл. 3 са дадени резултатите от извършения регресионен анализ на данните. Моделът показва, че при формирането на брутният марж и нетния доход субсидиите имат значително влияние. Това се доказва от коефициента на корелация, който при връзката платени субсидии и постигнат брутен марж е 0,8307. При връзката на субсидиите с постигнатия

Таблица 3. Статистическа оценка на влиянието на субсидиите върху брутният марж, нетния доход и рентабилността на субсидиите в стопанствата

Table 3. Statistical evaluation of the impact of subsidies on gross margin, net income and profitability of subsidies of the farms

Статистически показатели/ Statistical indicators	Резултативни показатели/Results		
	Брутен марж лв./ Gros margin in BGN	Нетен доход лв./ Net income in BGN	Рентабилност на субсидиите/ Return on subsidies
Коефициент на корелация/ Multiple R	0,8307	0,9703	0,1670
Коефициент на определение/ R square	0,6900	0,9415	0,0279
Коригиран коефициент на определение/ Adjusted R Square	0,6797	0,9399	-0,0045
Степен на зависимост/ Degree of dependence	Голяма/Strong	Голяма/Strong	Много слаба/ Very weak
Вид зависимост/ Type of dependence	Правна/Positive	Правна/Positive	Правна/Positive
Регресионен коефициент b_0 / Regression coefficient b_0	6843,66	-1753,48	3,23
Регресионен коефициент b_1 / Regression coefficient b_1	2,2423	1,2596	1,9550
Статистическа значимост/ Statistical importance	Има/There is	Има/There is	Няма/There isn't

Източник:/Source: Собствена, на база данни от СЗСИ./Personal Case Study, Data.

доход, коефициентът на корелация е с още по-големи стойности, а именно 0,9703. Регресионният анализ доказва очакваната зависимост, че с нарастване на субсидиите в едно стопанство нарастват правопрпорционално неговият брутен марж и нетен доход. Регресионните коефициенти показват стъпката, с която нарастват brutният марж и нетният доход при увеличение на субсидиите с 1 лв.

При оценка на чувствителността на brutния марж към изменението на субсидиите се установява, че той нараства с 2,24 лв. на всеки 1 лв. платена субсидия. Резултатите от анализа на чувствителността на нетния доход към изменението на субсидиите сочат, че нетният доход нараства с 1,26 лв. при 1 лв. субсидия, платена на стопанството. Като цяло стъпката на изменение на brutния марж е по-голяма от тази на нетния доход. Това е така, защото brutният марж пряко се влияе от размера на получените субсидии, докато при нетния доход субсидиите имат относително косвено влияние. Това косвено влияние се определя от факта, че при прагово увеличение на субсидиите в стопанството, фермерът е склонен да увеличи разходите за производство, следвайки добрите производствени

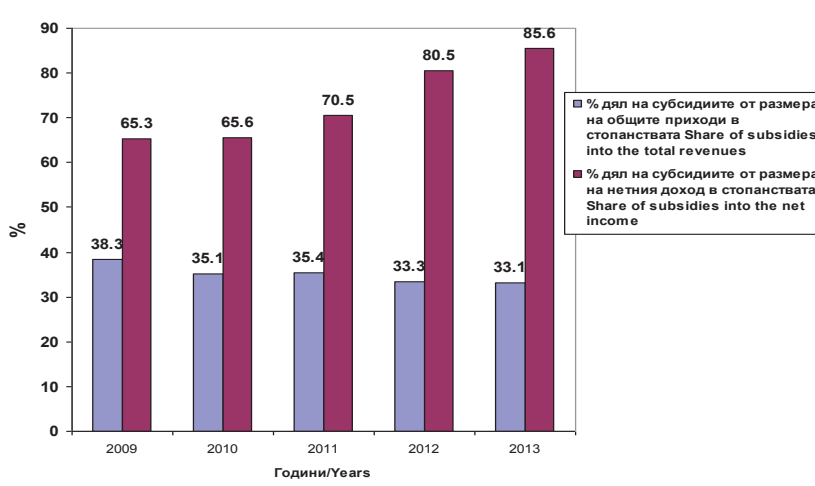
практики. Основният стимул в поведението на фермера е, че чрез гарантиране на по-висока продуктивност на производствените ресурси, вложени в стопанството, той може да постигне по-голям обем брутна продукция.

Според направените изчисления през 2013 г., приходите от субсидии са 33,1% от общите приходи, които стопанствата генерират през стопанската година (виж фиг. 2). С течение на годините, при увеличаване на субсидиите, фермерите успяват да увеличат приходите от продажби и по този начин да намалят относителния дял на субсидиите в получените приходи.

Изводи

В резултат от извършения секторен анализ могат да се обобщят следните изводи:

- Благодарение на умелото използване на природо-климатичните условия, както и на натрупания опит от участниците по веригата в този вид дейност, България остава един от доминиращите участници на европейския пазар на пчелни продукти. Производствената експанзия, породена от допира на отрасъла до финансовата помощ, предоставена в рамките

Фиг. 2. Динамика на приноса на субсидиите при формиране на приходите и нетния доход на пчеларските стопанства

Fig. 2. Dynamics of the contribution of subsidies in the formation of revenues and net income of beekeeping farms

Източник: Собствени изчисления на база данни от СЗСИ.
Source: Own calculations of a database from the SZSI.

на ОСП, се валоризира, като се постигат пазарни позиции на пазари, при които пчелният мед се търгува на по-високи пазарни цени;

- Благодарение на финансовите инструменти на ОСП пазарната насоченост на пчеларството значително се реструктурира в рамките на последните 18 години, като това реструктуриране води до по-висока добавена стойност на българския пчелен мед. Освен че се използват вътрешните производствени мощности, България, благодарение на своите пазарни позиции на европейския пазар, успява да осъществява реекспорт, като извлича допълнителна изгода от търговията с пчелни продукти. Това се доказва от нарастващата стойност на вноса, износа и търговското салдо при търговията с пчелен мед;

- Присъединяването на България към ЕС води до увеличение на доходите на българските домакинства, което от своя страна води до увеличение на консумацията на пчелен мед, а оттам и на пазарните цени. Тези фактори благоприятстват инвестиционния процес в отрасъла, като създават условия за по-голяма възвръщаемост на направените вложения в този вид бизнес дейност.

Литература

Bachvarova, Sv., Zhelev, K. (2008). Strategy for the development of livestock breeding in the Republic of Bulgaria during the period 2008–2013. Sofia.

Kirilov, N. (2008). Biological and dynamic protection of bees, pp. 272-274.

Koprivlenski, V. (2015). Study of the economic suitability of an investment project for the construction of an apiary. *Agricultural Sciences/Agrarni Nauki*, 7(17).

Nikolov, D., Bashev, H., Yanakieva, I., & Radev, T. (2010). Farm management. A Guide to a Successful Farming Business.

Simidchiev, T. (1985). Beekeeping and bee pollination. Sofia.

Voytech, K. (1990). 1001 beekeeping questions and answers. Sofia

Agrarian report. (2009). Ministry of Agriculture, Food and Forestry. Annual report on the state and development of agriculture, pp. 59-60.

Agrarian report. (2018). Ministry of Agriculture, Food and Forestry. Annual report on the state and development of agriculture, pp. 49-51.

Agricultural Academy. Institute of Market Economy. (2017). Synthesized report 10 years of CAP in Bulgaria. Sofia, pp. 42-44.

European Commission. (2014). Framework for monitoring and evaluation of the common agricultural policy for the period 2014–2020, p. 12-16.

Ministry of Agriculture, Food and Forestry. (2007). Influence of the common agricultural policy of the EU on Bulgarian agriculture, p. 10.

Ministry of Agriculture, Food and Forestry. (2007). Influence of the common agricultural policy of the EU on Bulgarian agriculture, p. 24

National Beekeeping Program, 2017–2019, 2020–2022.

Vision of the Republic of Bulgaria the future of the Common Agricultural Policy after 2020.